

Piyanist Faik Bey Della Sudda

Franz Liszt'in İstanbullu öğrencisi

19. yüzyılın en ünlü piyanist, besteci ve orkestra şeflerinden biri olan Macar müzisyen Franz Liszt'in öğrencileri arasında Osmanlı başkentinin ilk eczacıları arasında yer alan levanten Della Sudda Ailesi'nden Faik Bey de vardı.

Emre Aracı

Londra'nın sanat kalbinin attığı St James's muhitinin tanınmış resim galerilerinden Stephen Ongpin'in web sitesinde, 2018 sonbaharında tamamen tesadüfen bir müzisyen portresine rastladım. Ressam Emilio della Sudda'nın imzasını taşıyan 485 x 635 mm ebadındaki bu pastel portrede, piyano başında, eli şakağında, sol küçük parmağındaki altın mühür yüzüğünün parıltısından belli ki görmüş geçirmiş bir aileye mensup olduğu anlaşılan, kırmızı tonlarının hâkim olduğu ekose havasındaki zarif papyonuyla, genç çehresini tamamlayan o dalgın bakışlı mavi gözlerinin arkasında derin düşünceler yatan bir müzisyenle karşılaşmıştım. Galerinin web sitesinde bu tablo için "Piyano başında oturmuş genç bir adam portresi" tanımı yapılmış ve parantez içerisinde de "Giacomo Puccini olabilir mi?" diye de sorulmuştu. Oysa daha ilk anda o tablodaki müzisyenin Puccini değil de Franz Liszt'in öğrencilerinden, İstanbul doğumlu piyanist Faik Bey della Sudda olduğunu hemen fark etmiştim. Üstelik çok seneler öncesinde izini sürmüş olduğum ve Andante Klasik Müzik Dergisi'nin 27'nci sayısındaki "Liszt'in Öğrencisinin Öğrencisiyle Bir Öğleden Sonra" başlıklı yazıma da konuk etmiş olduğum Faik Bey della Sudda ile bu ikinci defa hiç beklenmedik bir şekilde yolumun kesişiyor oluşuydu. Ama bu defa İstanbul sokaklarında değil, Londra sokaklarında bir galeride karşıma çıkmıştı.

Emilio della Sudda'nın imzasını taşıyan Faik Bey della Sudda'nın pastel portresi (Stephen Ongpin Fine Art, Londra), (karşı sayfada).

Faik Bey della Sudda'nın adına ilk olarak *Donizetti Paşa* kitabımın araştırmaları sırasında Franz Liszt'in Amerikalı öğrencisi Carl Lachmund'un İngilizce yayımlanan *Living with Liszt* adlı hatıralarında rastlamıştım. 1853-1928 yılları arasında yaşamış olan Lachmund piyanist olduğu kadar orkestra şefi ve besteci olarak da faaliyet göstermiş, New York'ta kendi adını verdiği Lachmund Konservatuvarı'nı kurmuş ve sadece hanımlardan oluşan bir yaylı çalgılar orkestrası oluşturmuştu. 1882'de Liszt'le çalışmak üzere Weimar'a giden Lachmund, Macar virtüözün iki yıl boyunca öğrencisi olmuş, bu dönemde düzenli olarak tuttuğu 750 sayfalık günlüğünü kitaplaştırdıktan sonra da Liszt araştırmaları açısından müzikolojik çevrelerde adını ölümsüzleştirmeyi başarmıştı. Nitekim, Alan Walker üç ciltlik anıtsal Liszt biyografisini kaleme alırken →

Piyanist Zeynep Altar, 1928-1933 yılları arasında Faik Bey'den

Lachmund'un günlüğünden kaynak materyal olarak bir hayli faydalanmıştı. İşte o günlüğün sayfalarında Liszt'in İstanbullu bir öğrencisinin, Lachmund'un "centilmen bir İstanbul beyefendisinin oğlu" olarak tanımladığı ve ondan sık sık "The Turk" olarak bahsettiği Della Sudda'nın adı da tarih sayfalarında yok olup gitmekten kurtulmuştu.

Liszt şerefine akşam yemeği

Lachmund'un aktardığına göre Della Sudda Bey girişken ve cana yakın bir kişiliğe sahip olup, doğru davranış biçimleri ve etiket konusunda bir hayli titizdi. Liszt'ten 1880'li yılların başında bir süre ders almış ve öncesinde de Theodor Leschetizky ve Theodor Kullak'ın öğrencisi olmuştu. Lachmund'un verdiği bilgiler o kadar detaylıydı ki, örneğin 12 Mayıs 1882 günkü derslerinde Della Sudda Bey, Liszt'e Chopin'in Barcarolle'unu iyi bir yorumla çalmış, ancak üstat çalış şeklini dört nala giden bir "Westphalia" atına benzetmişti. Günlükte 8 Eylül gecesi Della Sudda Bey'in Liszt şerefine "muhteşem" bir akşam yemeği verdiği de kayıtlıydı. Üstelik Liszt, 1882'de Richard Wagner'in *Parsifal* operasının Bayreuth'taki prömiyerine katıldığında Della Sudda Bey de ona eşlik eden grupta yer almıştı. Wagner'in uşağını tanıyan Faik Bey della Sudda, Wagner Ailesi'nin dışarı çıktığı bir gün Lachmund'u da yanına alarak bestecinin Bayreuth'taki evi Wahnfried'in bütün salonlarını beraber dolaşmışlardı. 2019 Kasım'ında Wahnfried'e tek başıma yapmış olduğum benzer bir gezide doğrusu Faik Bey'in bana o evi gezdirmesini ben de isterdim. Bu bilgiler gerçekten de son derece enteresan bir hayat yaşamış; ama zaman içerisinde unutulup gitmiş İstanbullu bir piyanistin hayat öyküsünün ilk yapboz parçaları olarak karşıma çıkmış, bir zaman gelip de tamamlanacağını umduğum bir resmin ilk fırça rötuşları olarak şekil almaya başlamıştı. Bu yolculukta hiç beklenmedik mucizeler de olmuyor

Franz Liszt (arka sırada, ortada), Weimar'da, 22 Ekim 1884'teki doğum gününde öğrencileri ile birlikte.

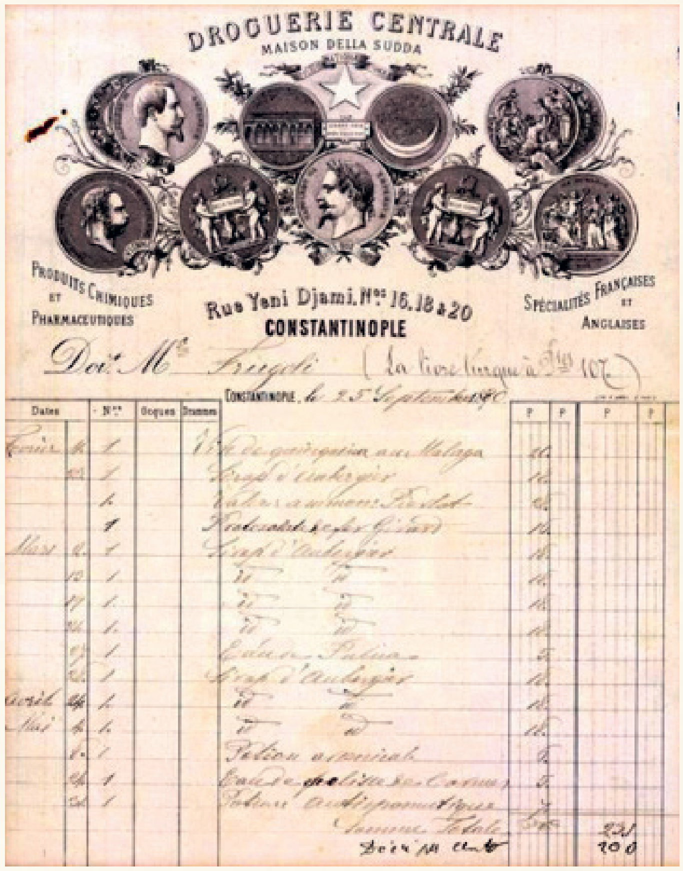
ders alma fırsatı bulmuştu.

değildi; nitekim *Donizetti Paşa* kitabımı okuyan ve o zamanlar 98 yaşında olan merhum piyanist Zeynep Altar, Notre Dame de Sion Lisesi'ndeki öğrencilik yıllarında 1928'den 1933'e kadar kendisinden piyano dersleri aldığı hocası Della Sudda Bey'in adını kitabımda görünce pek şaşırmış, heyecanlanmış ve kızı İnci Kut aracılığıyla benimle irtibata geçerek beni daha da şaşırtmıştı.

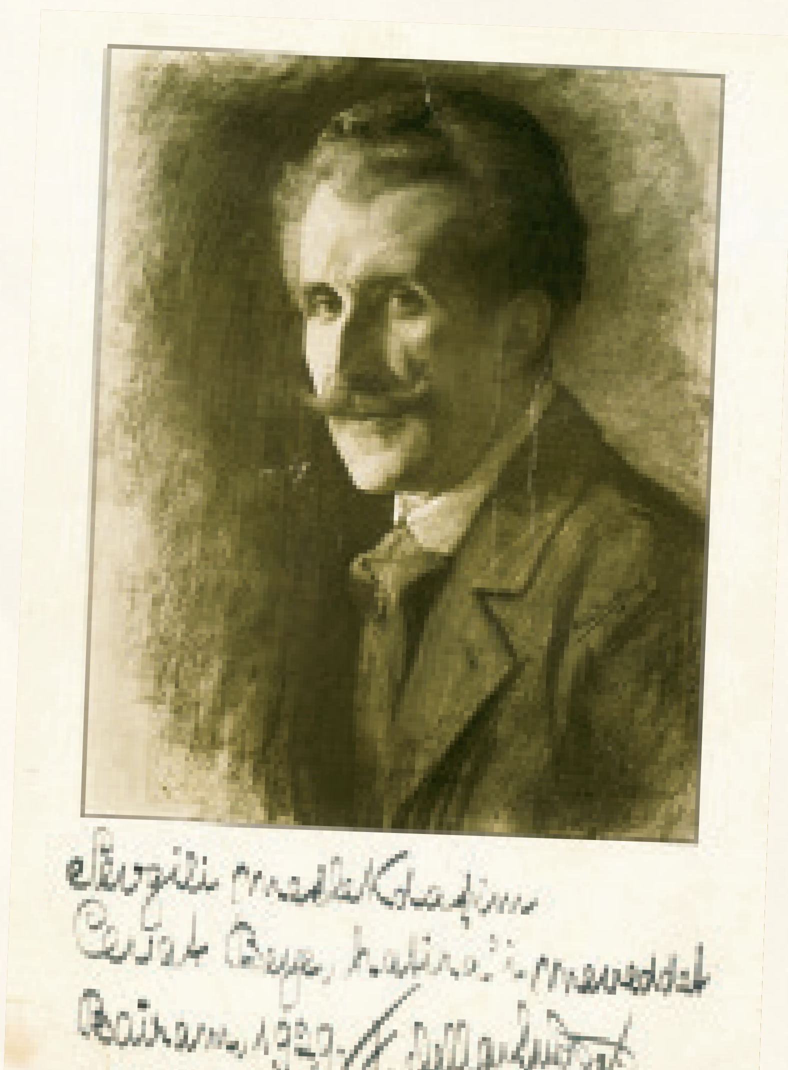
Zeynep Hanım, Della Sudda Bey'den ders almak üzere her hafta onun Beyoğlu'ndaki Galatasaray Hamamı'nın bulunduğu sokaktan girildiğinde, sağdaki yokuşun başında bulunan evine gittiğini çok iyi hatırlıyordu: "Ev her zaman loş ve karanlıktı; hiç evlenmemiş olan Della Sudda Bey burada 'Dandigin' adındaki uşağı ile yaşıyordu. Liszt'in öğrencisi olduğundan çok sık bahsetmezdi." Zeynep Hanım'ın bilhassa Chopin icrasını beğendiği için de ona "Chopiné" diye isim takmıştı. Zeynep Altar'ın tarifiyle, hiç zaman kaybetmeden Beyoğlu'ndaki o sokağı elimle koymuş gibi bulmuştum; Faik Paşa Yokuşu olarak bilinen bu sokak esasında bir araya getirmekte olduğum yapbozumun bir parçasını daha karşıma çıkartmış oluyordu; çünkü sokağa adını veren Faik Paşa, piyanist Della Sudda Bey'in de dedesi oluyordu aynı zamanda. İtalyan asıllı bir aileden olan dede Francesco della Sudda, 19. yüzyılın başında Yunanistan'ın Siros Adası'ndan İstanbul'a gelerek yerleşmiş ve 1849'da Beyoğlu'nda şehrin ilk eczanelerinden olan Grand Pharmacie Della Sudda'yı açmıştı. Eczacılık konusunda Osmanlı'yı Avrupa'da temsil etmeye başlayan ve aynı zamanda Faik adını alan Francesco della Sudda, saraya Eczacıbaşı olarak hizmet etmeye başlamasının ardından artan itibarıyla paşalık mertebesine kadar yükselecek ve Osmanlı eczacılık tarihine Faik Paşa olarak geçecekti. Kendisinden sonra oğlu Giorgio Della Sudda da baba mesleğini sürdürecek, ama dedesinin adını taşıyan ve onun gibi Faik adıyla da bilinen torun Francesco ise ailede inanılmaz bir kariyer değişikliği sergileyerek sadece piyanist olmakla kalmayacak, aynı zamanda Liszt'in de öğrencisi olacaktı.

Faik Bey'in portre tablosu

Londra'daki portrenin Puccini olmadığını anlamamı sağlayan da yine Zeynep Hanım olmuştu; 2007'deki buluşmamızda Zeynep Altar bana Faik Bey'in "Sevgili meslektaşım Cevat Bey'e hatira-i meveddet, Bayram 1929" ithafıyla eşi Cevad Memduh Altar'a hediye etmiş olduğu, 1900 yılında yapılmış bir portresinden ço- →

Faik Bey della Sudda'nın büyükbabası Faik Paşa della Sudda'nın kurduğu ve babası Georgio della Sudda'nın sürdürdüğü Della Sudda Eczahanesi'ne ait fatura (üstte, Mert Sandalcı Arşivi). Faik Bey'in Cevad Memduh Altar'a imzalamış olduğu Arild Rosenkrantz tarafından yapılmış portresinin fotoğrafı, (altta, Altar Ailesi Arşivi).

Faik Bey della Sudda için İngiliz gazetelerinde "harika derecedeki hünerli tuşesi" ifadesi kullanıldı.

ğaltılmış imzalı bir fotoğrafını da göstermiş ve o belge fotoğraf yine ilk defa olarak *Andante*'deki köşemde yayımlanmıştı. Della Sudda Bey'in hayatını şu an kitaplaştırmakta olan ve bu eserini merakla beklediğim Ömer Eğecioğlu'nun bana sonradan aktardığı üzere Faik Bey'in o portresi, hayatının son yıllarını Rosenholm Kalesi'nde geçirmiş olan, Danimarkalı ressam Arild Rosenkrantz tarafından 1900'de Londra'da yapılmıştı. Ama Londra'da karşıma çıkan o diğer pastel portre, ressam olduğunu sonradan öğreneceğim, Faik Bey'in erkek kardeşlerinden 1867 doğumlu Emilio della Sudda'ya aitti. Ağabeyi gibi İstanbul'da doğup büyümüş olan Emilio della Sudda, Paris'te Jules Lefèbvre ve Jean-Joseph Benjamin-Constant gibi Fransız ressamlarla çalışmış ve 1900 yılındaki Paris Dünya Fuarı'nda yapıtlarını sergilemişti. Hatta meşhur Fransız yazar Colette'in, kocası Willy'nin adı altında yayımladığı ilk eseri olan, *Claudine a l'Ecole* (Claudine Okulda) romanının 1900'deki ilk baskısının kapak resmini çizen de imzasından görüldüğü üzere, Emilio della Sudda olmuştu. Bunlar gerçekten de şaşırtıcı derecede beklenmedik bağlantılardı. Görülen oydu ki Beyoğlu'nun tanınmış eczacısı Faik Paşa'nın torunları edebiyat, resim veya müzik sanatı olsun Avrupa'nın tanınmış simalarıyla çoktan haşır neşir olmuşlardı.

Faik Bey'in 3 Aralık 1894'te konser verdiği Londra'daki Queen's Hall (altta) ve Faik Bey'in 25 Kasım 1895'te konser verdiği Bristol'daki Victoria Rooms (en altta).

"Büyük Türk Piyanist"

Della Sudda Ailesi'nin adı da zaman zaman Avrupa basınında göze çarpmıyor değildi; 21 Kasım 1895 tarihli İskoç *The Dundee Courier* gazetesinin altıncı sayfasında Alice M. Smith adında bir hanım İstanbul'a yapmış olduğu bir seyahati özetlerken Faik Paşa'nın konağındaki "Siorée Musicale"den de uzun uzadıya bahsetmiş, Madam della Sudda'nın Pera'nın "grande dame"ları arasında yer aldığını dile getirmiş, "Almanya ve İngiltere'de" eğitim almış olan oğullarının giyim, kuşam ve tavırlarında, konuştukları yabancı dil gibi tamamen Avrupalı olduklarını gözlemlediğini belirtmişti. Ancak Smith'in yazısında Emilio'nun adının geçmesine rağmen, piyanist Faik Bey (Francesco) della Sudda'dan veya kariyerinden hiçbir bahis yoktu. Gerçi 1894 ve 1895 yılının İngiliz basınında, kendisinden "Büyük Türk Piyanist" olarak bahsedilen, Francesco della Sudda o sırada Büyük Britanya'yı bir ucundan diğerine, kapsamlı bir konser turnesi çerçevesinde dolaşmaktaydı. Oysa 1894 Kasım'ında adını Londralı müzikseverlere duyurduğunda *The Stage* gazetesi çok daha temkinli bir dil kullanmıştı: "Faik Bey della Sudda adında yeni bir piyanist, Queen's Hall'da 3 Aralık'ta öğleden sonra bir konser verecek. Ona Miss Agnes Janson ve M. Johannes Wolff eşlik edecekler. Faik Bey della Sudda tanınmış bir Türk paşasının oğludur ve kabiliyetli bir piyanisttir" (*The Stage*, 8 Kasım 1894). Gerçi Faik Bey'in İngiltere'de vermiş olduğu ilk konser o yılın haziran ayında Piccadilly'deki Princes Hall'da gerçekleşmişti ama daha bir sene öncesinde açılan Londra'nın en önemli konser salonlarından Queen's Hall'da çalıyor olması kariyeri açısından oldukça önemliydi.

Polonyalı piyanist ve besteci Ludwika Groppler'in (1830-1907) Faik Bey'e ithaf ettiği "Niezapominajki Polskie" albümünün kapağı. Ludwika, kuyumcu ve saat tamircisi Henryk Groppler ile evliydi. Çift 1850'lerde Polonya'dan İstanbul'a gelerek Bebek semtine yerleşti. Adam Mickiewicz dahil, kapıları pek çok Polonez mülteciye açık olan evleri Bebek'te fahri Polonya Büyükelçiliği olarak biliniyordu (solda, Emre Aracı Arşivi). Richard Wagner'in Almanya'da Bayreuth'taki evi (Fotoğraf: Emre Aracı).

Promenad konserlerine de ev sahipliği yapacak olan Queen's Hall Londra'nın en yeni ve modern konser mekânıydı; 1941'de Alman bombardımanı sırasında yok olup gidinceye kadar da kapısından pek çok meşhur müzisyen geçecekti. Faik Bey'in resitali Queen's Hall'un üst katındaki, Bernard Shaw'un puro şekline benzettiği, sadece tavan pencerelerinden gün ışığı alan 500 kişilik küçük salonda gerçekleşmişti. 3 Aralık günü Londra gazetelerinde yer alan ilanlarda adını büyük harflerle "Faik Bey della Sudda of Constantinople" olarak okumuş olmak kim bilir kariyerinin başındaki bu genç piyanisti ne kadar da heyecanlandırmış olmalıydı.

Esasında 1895 yılının İngiliz gazeteleri, adı Avrupa müzik çevrelerinde ilk defa duyulmaya başlayan bu genç Türk piyanistle ilgili olarak çok daha fazla haberler içermekteydi; çünkü o yıl Faik Bey, Londra'dan Bristol şehrinin Victoria Konser Salonu'na, Cheltenham'dan Glasgow'a ve Edinburgh yakınlarındaki Galashiels'a kadar Birleşik Krallık'ın pek çok şehirlerinde uzun bir konser turnesine çıkmıştı. Glasgow'un City Hall'unda 12 Ekim 1895 Cumartesi akşamı gerçekleşen ve karma sanatçılardan oluşan konserde Della Sudda'nın "harika derecedeki hünerli tuşesi" pek beğenilmiş; ama dinleyicinin bir açılış parçası olarak pek uzun bulduğu Chopin'in Opus 22, *Andante spianato et grande polonaise brillante*'i ile salonda bulunan herkesin sabrını test etmişti (*Glasgow Herald*, 14 Ekim 1895).

Stephen Ongpin'in galerisinde Faik Bey'in portresine seneler sonra bakarken onun bu unutulmuş uluslararası kariyeri gözlerimin önünde bir anda canlanıvermişti. Bu paha biçilmez portredeki "centilmen, bir İstanbul beyefendisinin oğlu" Faik Bey della Sudda, *Parsifal*'in prömiyerinde bulunmuş o müzisyen Faik Bey, ne yazık ki kimsesiz olarak 11 Kasım 1940'ta 81 yaşında İstanbul'da vefat etmiş ve Feriköy'deki Latin Katolik Mezarlığı'nda beş senelik bir kira parseline gömülmüştü. Bu toplu mezarda yatanların ne kemiklerinin yeri belli, ne de mezar taşları mevcuttu ama eski gazetelerin sayfalarında onun Chopin yorumlarının bıraktığı hislerle *Andante spianato et grande polonaise brillante*'in tınılarına kulak verenleri, bu yitik hayatın o eşsiz hatıraları, hangi çağda olursak olalım, duygulandırmaya hâlâ devam ediyor ●